

aliquantis etiam interfectis, ad templum quasi ad arcem quandam refugiebant. Quo nonnullis ex Christianis captos secum abducentes, accensis artis immolare cogebant: tenentes nouis & exquisitis suppliciis excruciantes ne cabant, alios patibulis attingentes, alios contractis cruribus in speluncas precipitantes, quas ob sacrificiorum sanguinem, cæterasq; impunitates delubri recipiendas, uetus curio construxerat. Verum hæc per dies singulos primo cum metu, deinde cum fiducia & desperatione gerere, argi intra templum clausi rapti & præda uiuere. Ad poltremum graflantes in sanguine ciuium, ducem sceleris & audacie sue deligunt Olympus quendam, nomine & habitu philosophum, quo antesignano arcem defenderent, & tyranide m tenerent. At hi quibus Romanarum legum custodia iurisq; dicendi cura pernilla est, cognitus quæ gesta fuerat, turbati atq; perterriti ad templum conuolant, casuas audacie percontantur: & quid si uellet ille concusus, in quo cum tanto scelerate ante aras sanguis ciuium fundenderet, inquirunt. Sed illi obliuorato aditæ contulsi & diffoni uocibus ratione facili nullam, sed clamorem reddebat. Missis tamen ad eos nuncijs, de Romani Imperij potestate, de uindicta legum, & de his quæ talia solent subsequi commonebant. Cumq; loci munitione nihil auersum uxiana molentes agi, nisi uiuere, sineret, res gestæ ad Imperatorem refertur. Ille qui ingenia mentis elementa errantes malleat emendare quam perdere, rescribit illorum quidem uindicta, quos ante aras sanguis effusis martyres esecit, non esse postcedamus, in quibus dolorem intentius superauerit gloria meritorum. De cætero uero malorum cauaf radicesq; discordia, quæ pro simulachrum defensione uenabant, penitus debere succidi: quibus exterminatis, etiam bellorum causa patiter conquericeret. Cumq; hæc scripta uenissent, & uelut post inducias parui temporis ad audiendum uterque populus conueniens ad templum, statim ut primæ epistole pagina reserata est, in cuius exordio uana gentilium superstitione cui pabatur, clamor immensus atrollit, stupor ac pauro Gestuum populos inuidit. Latebras unusquisq; querere, angustos fugi calles rimari aut nostris se latenter immergere, ut ab omnibus quæ aderant nosceretur, praefertia. Dei populo audaciam retribuente, furorem dæmonis quin illis pitius debacchatus fuerat, estugatum.

De flū templi Serapī, & subuertione eius. Cap. XXIII.

Serapis tempi-
plum.

necopopeia.

Serapis apud Alexandriam templum auditum quidem omnibus puto, plenisq; uero etiam notum. Locus est non natura, sed manu & constructione per centum aut eo amplius gradus in sublimè suspensus, quadratis eris genibus spacijs omni ex parte dilentus: cuncta uero quo ad summum paulmentorum euadat, opere forniceo constructa, quæ immensus desuperulum maribus & occultis aditibus inuicem in semet distinctis, usum diuersi ministerij & clandestini officij exhibebant. Iam uero in superioribus extremitatis ambitus spaciofa occupant exhedrae & pastophoria, domusq; in excelsum porrecte, in quibus uel ædifici, uel hi quos appellabant hyporrea, id est, qui se castificant, commanere soli erant. Porticus quoq; posthæc omnē ambitum quadratis ordinibus distincta intrinsecus circumibant. In medio totius spacijs ædes erat, preciosissima edita columnis, & marmori lato extrebus amplè magnificeq; cōstructa. In hac simulachrum Serapis ita erat uastus, ut dextra unum parietem, alterum lœga perstringeret, quod monstrum ex omnibus generibus metallorum lignorumq; compositum cerebatur. Interiores delubri parietes laminis primo aureis uestiti, super has argenteis, ad postrem uerba habeantur, que munimento preciosioribus metallis forent. Erat etiam quedam ad stuporem admirationemq; uidentium, dolis & arte composta. Encœstra perexigua ab ortu solis ita erat aptata, ut die qua fuerat insitu-

tum simulachri orum Solis ad Serapin salutandum introserit, diligenterem ponibus obseruat, ingrediente simulachro radius folis per eadem fenestræ directus, os & labia Serapis illustraret, ita ut inspectante populo, oculo salutatus Serapis uideretur à Sole. Erat & aliud fraudis genus huismodi: Naturali lapide magnus hucus uirtutis esse perhibetur, ut ad se rapiat & attrahat Magnetis natum ferrum. Sigillum folis ad hoc ipsum exferro subtilissimo manu artificis fuerat re fabricatum, ut lapis cuius naturam ferrum ad se trahere diximus, defuper in laquearibus fixus, cum temperate sub ipso radio ad libram huius et polistum simulachrum, & ut naturali ad se raperet ferrum, assurexcisse po pulo simulachru, & in aere pederet uideretur. Et hoc lapsu proprio proderetur, ministris falaciatæ surrexit a lebante sol, ut ualedicens Serapi, discedat ad propria. Sed & multa alia decipiendi causa à ueteribus in loco fuerant constructa, que nunc longum est enumerare per singula. Verum ut dicere cœperamus, re scripto recitato, parati quidem erant nostrorum populi ad subuentendum erroris auctiorum: persua si tam quædam ab ipsis gentilibus fuerat dispersa, quod si humana manus simulachrum illud contigisset, terra dehincens illico solueretur in chaos, columq; repente rueret in præcepis. Quæ res paululum stuporem quendam populis dabit. Cum ecce unus ex militibus fide quā armis magis munitus, correptam bipennē, insurgens omni nisu maxilla ueteratoris inuidit. Clamor attollitur utrorumq; populorum neq; tamen aut coelum rovit, aut terra descendit. Inde iterum atq; iterum repetens, putris ligni fumis genu cedit: quo diecto, igni adhibito, tam facile quam lignu aridu conflagravit. Post hoc reuolitum ceruicib; & depresso modo trahitur caput, tunc Destruitur pedes aliaq; membra cæsa securibus, & rapta funibus detrahuntur, ac per finem mulachrum segula loca membratum in conspectu cultricis Alexandriae senex ueterinus ex rapis a Christi anis.

Vane superstitionis & erroris antiqui Serapis, hic finis fuit. De cuius origine diversa fertur opinio Paganorum. Alij louem immissum capit modus superpositus: uel quia cum mensura a modoq; cuncta indicet moderari, uel uitia mortalibus frugum largitate preberet. Alij uirtutem Nili fluminis, cuius Aegyptus opibus & fecunditate gascatur. Quidam in honorem nostri Iosephi formatum perhibent simulachrum, ob divisionem frumenti, qua famis temporibus subuenit Aegypti. Alij repertum in historijs Graecorum ueteribus ferunt Aping quendam patrem familiæ, seu regem in Aegypto Memphis positum, cum fami tempore frumentum apud Alexandriam defecissent, ex proprio affectu ciuibus alimenta præbuisse. Quo defuncto, in honorem eius instituerunt apud Memphis templum, in quo bos quasi indicu optimi agricultæ nutriti, habens quædam coloris insignia, quæ ex nomine eius Apis appellantur, uero id est, sepulchrum, in quo corpus eius inerat, Alexandriae deduxerunt, & sponsum Apis primo ex compositione Sorapin, post uero per corrupti nem Serapin nominarint. Quod an uerum sit, aut nihil omnino, de his Deus uiderit. Sed ad inceptum redeamus.

De fraudibus que in templis Paganorum detecte sunt. Cap. XXIII.

Post hæc capite ipso idolatriæ defecto, studijs uitigantissimi sacerdotis que cunq; fuerant per totam Alexandriam portenta potius quæ simulachra pari exitu & simili dedecore publicantur. Horret animus dicere, qui misericordia mortaliibus laquei à dæmonibus præparati sint, quæ funera, quæ scelerata in illis que dicebant ælora, tegerentur: quotib; infantium capita defecita in auratis labris inuicta sint: quod miserorum cruciabilis mortes depicte. Quæ cum proderentur in lucem, ac sub auris prolatæ ferrentur, littere cōfusione ipsa gentiles & pudore diffugerent: tamen si quis adesse potuit, mirabatur tot seculis scilicet tam nefarij & tam pudendis fraudibus irretitū. Vnde & plurimi

ex his condemnato errore, & scelere deprehensor, fidem Christi, et cultu uere religionis amplexi sunt. Nam ut omittant certa flagitia, que in alijs locis ui necatis parvulis, despiciatisq; ob fibrarum inspectione virginibus gerebantur, unum solummodo quod in templo Saturni gerit, ad omnium uenit conscientiam, memorabo, ex quo etiam certa qua omisimus, perpendantur.

De Saturni sacerdote Tyranno, sotius pene Alexandria adultero. Cap. XXV.

Tyrannus saturni sacerdos

Sacerdos erat apud eos Saturni, Tyrannus nomine. Hic quasi ex responso numinis, adorantibus templo nobilib; quibusq; & primariis uiris, quoru; libi matronas ad libidinem placuisse, dicebat Saturnus praecepisse, ut uox sua perno staret in templo. Tum qui audierat, gaudentis quod uox sua dignatio numinis uocareatur, exornatus compitum, infuper & donariis onustæ, ne vacua scilicet repudiaretur, coniugem mittebat ad templum. In conspectu omnium conclusa intrinsecus matrona, tyrannus clausis ianuis, & traditis, clavisq; discedebat. Deinde factio silentio, per occultos & subterraneos aditus, intra ipsum Saturni simulachrum patulis irrepebat cauenis. Erat autem simulachrum illud a tergo ex eum, & parieri diligenter annexu. Adentibusq; intra eadem luminibus, intenta supplicantib; multeri uocem subito per simulachrum aris concuvi proferebat, ita ut paucis & gaudio infelix mulier trepidareret, quod dignam se tanti numinis putaret alloqui. Post aquam uero quælibet fuerat, uel ad conseruationem maiorem, uel ad libidinis incitamentum disteruissit numerum impurum, arte quadam linteolis obductis, repente lumina extinguebantur uniuersa. Tum descendens, obsueta & consternata muliercula adulterii fucum profanis commentationibus inferebat. Haec cum per omnes miserorum matronas multo iam reperi gererentur, accidit quandam pudicamentis foemina horruisse facinus, & attentius designante cognovisse uocem tyranni; ac domum regressem, ipso de fraude sceleris indicasse. Ille de iniuria coniugis, immo potius sua ardenter inflammatu, inscripti tyrannu; ad mortem dedit. Quo coniuncto atq; confessio, caccisq; fraudib; reuelatis, pudor omnis et de deo Paganorum perire rat domos, a ulteris marrib; incelsis patrib; liberis spurijs deprehensis. Quibus diuulgatis et proditis, raptim cit simulachris & edibus excitabatur crimina.

De Canopi interitu & initio. Cap. XXVI.

Canopi sacerdotis littera

Iam uero Canopi quis enumeret superstitionis flagitia; ubi pretextu sacerdotialium literatur (ita etenim appellant antiquas Aegyptiorum literas) magice artis erat peni publica schola. Quem locum uelut fontem quædam acq; originem demonum in tantum uenerabatur Pagani, ut multo sibi maior celebritas, quam apud Alexandriam haberetur. Sed de huius quoq; monstro errore, cuiusmodi originem tradat, absurdum non erit paucis expondere. Fertunt aliquando Chaldeos Ignum Deum suum circumferentes, cum omnium prouinciaru; dñs habuisse conflictu, quo scilicet q; uicissiter, hic esse Deus ab omnib; credereb. Reliquarū pruinciarū dñs, gris aut aurii argenti, aut ligni, uel lapidis, uel ex qua cuncta materia constabant, que per ignem proculbio corrumperetur. Ex quo siebat, ut Ignis locis omnibus obtineret. Haec cu; audisset Canopi sacerdos, calidum quiddam excogitauit. Hydræ fieri soleb; in Aegypti partibus fictiles, undic crebris & minutis admodum foraminibus patulae, quibus turbida aqua defudantur, defecator ac purior redditur. Hanc ille unam cera foraminibus obturatis, desuper etiam uariis coloribus picta, aqua repletam statuit in deum. Et excisum ueteris simulachri, quod Menelai gubernatoris ferebatur, caput desuper positu diligenter aptauit. Adsum post haec Chaldei: itur ad conflictum: circa hydram ignis accenditur: cera qua formina fuerant obturata, refoluitur: suadente hydrâ ignis extinguitur, Sa-

Ignis, Deus
Chaldeorum

cerdotis fraude Canopus Chaldaeorum uictor ostenditur. Unde ipsum Canopum simulachrum, pedibus per exiguis attracho collo & quasi fugillato, uentre tumido in modum hydræ cum dorso æquilateriter tereti formatur. Ex hac persuasione uelut Deus uictor omnium colebatur. Sed profecerint hæc aliquid contra Chaldaeos. Nunc uero aduentante sacerdote Dei Theophilo, nullus profuit sudor, nec ceris frusus obiecta subuenit. Vasta sunt omnia arque ad solum deducta.

De ecclesijs & martyris que in idolorum locis costructe sunt. Cap. XXVII.

Et nihil nō gestum est, quod in squalorem ueteret locum. Flagitorum cauerne, ac ueterosa busta delecta sunt, & ueri Dei templu ecclesijs cel se costructæ. Nam & in Serapis sepulchro profanis ædibus complanatis, ex uno latere martyrium, ex altero confurgit ecclesia. Ocasio autem martis tij construendi unde data sit, dignum arbitror memorare.

De Ioannis sepulchro uiolato, & reliquijs Alexandriam conservatis. Cap. XXVIII.

Ivliani temporibus uelut relaxatis frenis effervescit in omnem sauitiam fe ritas paganorum. ex quo accidit, ut apud Sebasten Palæstina urbem sepul chrum Ioannis Baptista mente rabida & funefis manibus inuaderent, offa disperserentq; ea rursum collecta, igni cremarent, & factos cineres pul veri immixtos, per agros & rura disperserent. sed Dei prouidentia factum est, quodam secundum Hierosolymis ex monasterio Philippi hominis Dei, oratio nis illuc causa per idem tempus uenisse. Qui cum tam nefas humanis quidem manibus, sed ferina mente fieri uiderent, mori gratius habentes, quam huicmodi placido funerali, inter eos qui offa ad exurendū legebant mixtū, diligentius in quārum res patiebatur, ac religiosius congregantes, fumim se uellupentibus, uel infantibus subtraxere, & ad religiosum patrē Philippum uenerandas reliquias pertulere. Ille supra se dicens tantum thesau rum proprij seruare uigiliis, ad Pontificem maximum tūc Athanasium, ho sius immaculatae reliquias per Iulianum diaconum suum, post etiam Palesti nae uerbis episcopum mittit. Quas ille suscepit paucis arbitris sub cauato sacraij parate inclusas propheticō spiritu profuturas generatione postergo senauit, quibus nunc deiecit & prostratis idolatriæ uelutq; in eisdib. quodam profanis aures recta consigerent. Sed post occasum Serapis, qui n' anquam uixerat, que iam alterius diæmonis statu delubra poterunt. Parum dixerim, si omnes qui erant Alexandria per singulas pene columnas cuiuscumque diæmonis edicule insulsi ceciderunt. Sed per cūtias Aegypti urbes, per castella, per uicos, per omne rus, per ripas fluminis, per etremū quoq; si qua fana uel potius busta reperi poterunt, instantia uinculatae episcopi sub rita & ad solum deduxa sunt, ita ut denuo rus cultore redderetur, quod in fulle fuerat diæmonibus deputatum.

De Thoracibus Serapis apud Alexandriam abrasis, & signo Christi in loco eorum redditio. Cap. XXXIX.

Sed et illud apud Alexandriam gestum est, quod etiam Thoraces Serapis qui per singulas quasq; domos in parietibus, in aggrediensbus, in postibus etiam ac fenestris erat, ita abscessi sunt omnes & abrasi, ut ne usfugium quidem uquam, uel nominis appellatio, aut ipsius, aut cuiuslibet alterius de monis remaneret. Sed pro his crucis Dominice signum unusquisq; in postibus, in ingressibus, in fenestris, in parietibus, columnisq; depingeret. Quod cum factum esse hi qui superuerant ex paganis uideret, in recordationem tei ma-

Thoraces Serapis ab uti.

rei magnæ ex traditione sibi met antiquitatis commendata uenisse perhibetur. Signum hoc nostrum Dominice crucis inter illas quas dicunt *iheretici*, id est, sacerdotales literas habere. Agyptiū dicitur, uelut unum ex eæteris literarum, quæ apud illos sunt, elementis. Cuius literæ seu vocabulii hanc esse aliorum interpretationem, *Vita uentura*. Dicebant ergo hi qui tunc admittunt interpretationem, *Vita uentura*. Dicebant ergo hi qui tunc admittunt interpretationem, *Vita uentura*. Dicebant ergo hi qui tunc admittunt interpretationem, *Vita uentura*. Dicebant ergo hi qui tunc admittunt interpretationem, *Vita uentura*.

Signum Domini crucis.

Vt mensura aquæ Nilis fluminis, quam nō uocant ad ecclesiam deſeratur. Cap. XXX.

Sanè quoniam moris erat in Aegypto, ut mensura ascendens Nilis fluens minit ad templum Serapis deferetur, uelut ad incrementi aquarum & inundationis auctorium, subuerso eius simulachro, ignis consumpcio, omnes simul negabunt Serapin iniuriae memorem, aquas ultra ac affluentia solita largiturum. Sed ut ostenderet Deus, non Serapin, qui multo era Nilo posterior, sed se esse qui aquas fluminis temporibus suis subueret exerceret, tantum ex eo & deinceps fuit inundatio, quantam fuisse prius atas nulla meminiret. Et ideo uila ipsa, id est, aquæ mensura, quam nō uocat, ad aquam Do minum in ecclesiam coepit deferri. Sed ubi hæc gesta religio principi non ciuitate sunt, extensis ad cælum palmis, cum ingenui fertur exultatione dixisse: *Gratias tibi Christe, quod abs te urbis illius magna pernicie tam uetus tam extinctus es.*

Theodosij uxor.

De Valentiniiani junioris interitu, & ortu Eugenij. Cap. XXXI.

An.D.394.

Valentinianus

Aug. pergit la-

queo. Arbogast

fus dux.

Intraea Valentinianus in occiduis partibus, animis (quantum atas pati-
ebatur) ardenteribz rem publicam gerens, causis etiam nunc latentibus la-
queo uitam finiuit. Sed hoc quidam dolo ducis sui Arbogasti faciun confi-
mabant: id est, quam maxime publica tenebat opinio. Alij quidem à com-
muni sceleri ducem alienum dicebant, sed causa præstiffse, quibus in hoc ad-
olescens animi indignatione cogeneretur, quod minus ei tanquam per atatem
nondum valido, libera de omnibus indulgeret imperia. Fuerat tamen non
nulli sacerdotum, qui pacis ab eo qui post creatus est legatione suscep-
tu munem esse ducem à mortis scelerare apud Theodosium testarentur.

De responsis Ioannis monachi. Cap. XXXII.

An.D.392.

Sed ille nihil segni inflammatus ad ultionem, arma contra Eugenium, qui in locum defuncti substitutus est, corripit, primo Dei voluntate per Ioannem monachum (de quo suprà memorauimus) feciscatus. Tum ille qui primam de Maximo ei uictoriā prädicterat incruentiam, etiam hancli-
cer non abs plurima uitia & planguinis inundatione promittit.

De apparatu belli aduersus Eugenium Theodosij, & de uictoria eius, orationibus magis, quam uirtute parata. Cap. XXXII.

Igitur preparatus ad bellum non tam armorū telorūq; quam ieiuniorum orationumq; subidiis: nec tam excubiarū uigilijs, quam obsecrationum pernoctatione munitus, circumibat cū sacerdotibus, & populo omnia orati-
onum loca, ante martyrum & apostolorum thecas iacebat cælio prostratus.
& auxilia sibi fida sanctorum intercessione poscebat. At Pagani, qui erores suo

iuos nouis semper etrosibus animant, innouare sacrificia, & Româ funestis inimicis cruentare, inspicere extra pecudū & ex fibrarum prescientia securā. Eugenio uictoriā nunciare: superstitiosus haec agente & cum omni amplitudine Flaviano tunc præfecto, cuius assertiōnib; magna enim erat eius in lapidaria prærogativa. Eugenius uictorē tōre pro certo presumperant. Sed ubi uera religionis fretus auxilio Theodosius, alpissimæ fauces cepit urgere, primi illi, quib; ne quicquā litata sunt tot uictimæ, de fallacia cōscientia trepidi demones, in fugâ uerli. Post etiam magistris horum et doctores errorū, præci pue Flavianus, plus pudoris quam sceleris reus, cum potuisse evadere eru-
ditus admodū uir, mereri se morte pro errore iustius, quā pro criminē indica-
uit. Ceteri uero instrūti acī, & collocaçis in superiori iugo infidilijs, ipsi pu-
gnam in descensu mōtis expectat. Verum ubi ad primos uenient est, & illicē se-
legitimo principi tradiderat, cum ceteris imis uallibus deprehensis conflit-
tus aceritus gerit. Stetit aliquandiu aniceps uictoria, fundebantur au-
xilia Barbarorum terga iam hostibus dabat. Sed siebat hoc, nō ut Theodosius
uinceretur, sed ne per Barbaros uincere uideretur. Tum ille ut conueritas
fuerum aces uidit, stans in edita rüpe, unde et cōspicere et cōspicere ab utroq;
posset exercitus, proiectis armis, ad solita se uertit auxilia, & prostratus in con-
spectu Dei: Tu inquit, omnipotens Deus, nos quia in nomine Christi filii Theodosius
uincilios iustis, ut puto: prælia ista suscepisti secus, in me uindica. Si uero cū ad Deum.
causa probabilis et in te confitit, huc ueni, porrige dexterā tuis, ne forte dicat Psal. 113.
gētes. Vbi est Deus eortus? Quam supplicatione p̄i principis, certi à Deo su-
ceptam, hi qui aderant duces, animantur ad cædem: & præcipuū Bacurius, Bacurius
uir fidei, uirtute & animi & corporis insignis, & qui comes esse & fo-
rēt Theodosij mereretur, proximos quoq; conto, telis gladio passim ster-
nit, agmina hostium conferta & confitipata perurrumpit. Iter permilia ruentis
ad ipsum tyranum ruptis agminibus & aceruatim fūssi stragibus agit. Vix
fortasse ab impijs credantur quæ gesta sunt. Etenim compertum est, quod
post illam Imperatoris precem quam Deo fuderat, uentus ita uehemēs ex-
ortus est, ut tela hostium in eos qui tecerant, retorqueret. Cumq; magna ui piur.
perilento uento, omne iaculum missum ab hostibus frustraretur, fractio ad An.D.396
ueriorum animo, leu potius diuinitus repulso, Arbogasto duce nequic-
quam fortiter faciente, Eugenius ante Theodosij pedes, uincis post terga
manibus adductus, ibi cū uita eius & certaminis finis fuit. Tum uero religio-
lo principi glorioſior uictoria de frustatis opinionibus Paganorum, quā
dtyrannū in iteru fuit, quibus spes uana & falsa diuinatio minus intentu
conuolit poena, quā podois seruauit in uita.

De fine Theodosij post uictoriā, & Arcadii atq; Honorio liberis eius &

hereditibus regni. Cap. XXXIII.

Cumq; post hæc, ut futurorum præscius imperator, disponendæ reipu-
blicæ sollicitudine stringeretur, ad Orientem protinus mittit ubi uictu-
rus ad bellum tutu liberos custodia cōmendarat. Ibiq; Arcadium Augustū noriu.
regnum libiduum traditum feruare præcepit: Honoriū uero pari digna-
tione præditum: ad Occidentis imperium uenire ocyus iubet. Quo fulce-
rito, & paternis osculis complexibusq; constricto, traditis Occidentalis re-
mors.

gni gubernaculis, ipse Romano imperio per annos decem & se-

ptem feliciter gubernato, ad meliora migravit, cum

p̄issimis principiis percepturus

præmia meritorum.

*Historia Ecclesiastica Libri undecimi Raffino Aquileiensis
presbytero autore. Finis.*

AMPLISSI-